

PAAUGLIŲ KŪNO VAIZDAS IR PATYČIŲ PATIRTIS

Albinas Bagdonas

Gamtos mokslų daktaras, vyriausiasis mokslo darbuotojas
Vilniaus universitetas
Specialiosios psichologijos laboratorija
Universiteto g. 9/1, LT-01513 Vilnius
Tel. +370 5 268 72 55
El. paštas: albinas.bagdonas@sf.vu.lt

Indrė Padarauskaitė

Sveikatos psichologijos magistrė
Kokybės kontrolės specialistė
UAB „Worldone“
Ulonų g. 5, LT-08240 Vilnius
Tel. +370 663 76 749
El. paštas: indre.padarauskaitė@gmail.com

Patyčios – labai paplitęs tarp paauglių reiškinys, kuris daro didžiulę įtaką paauglio psichologinei gerovei. Tyrimai rodo, kad patyčių padariniai gali būti įvairūs, tačiau jos labai stipriai sąveikauja su paauglio savęs vertinimu ir pasitenkinimu savo kūnu. Šiuo tyrimu siekta paieškoti sąsajų tarp patiriamų patyčių, dalyvavimo jose, tiriamųjų lyties, kūno masės indekso ir savo išvaizdos vertinimo. Rezultatai parodė, kad patyčiose aktyviai dalyvauja beveik pusė tiriamųjų, daugiausia jų teigia, kad tyčiojasi iš kitų mokiinių. Mergaičių, patiriančių patyčias, yra beveik dvigubai daugiau nei berniukų. Taip pat išsiaiškino tiriamųjų savo išvaizdos vertinimo ypatumus. Paaiškėjo, kad mergaitės išvaizdai skiria daugiau dėmesio nei berniukai ir jos kur kas dažniau yra nepatenkintos per dideliu kūno svoriu. Pavyko nustatyti, kad yra ryšys tarp kūno masės indekso ir savo išvaizdos vertinimo, taip pat tarp kūno masės indekso ir dalyvavimo patyčiose. Didesnio kūno masės indekso mokiniai yra labiau linkę stebėti savo kūno svorio pokyčius, laikytis dietos ar kitaip vengti svorio padidėjimo. Didesnio kūno masės indekso mokiniai dažniau tampa patyčių aukomis nei mažesnio kūno masės indekso jų bendraamžiai. Detalesnė tyrimo duomenų analizė parodė, kad patiriantys patyčias mokiniai savo išvaizdą vertina prasčiausiai ir skiria jai daugiau dėmesio nei patyčiose nedalyvaujantieji. Savo išvaizdą prasčiau vertina ir tie mokiniai, kurie klasėje turi mažai arba neturi nė vieno draugo. Mažiausiai orientuoti į savo išvaizdą tie mokiniai, kurie linkę tyčiotis iš kitų vaikų.

Pagrindiniai žodžiai: patyčios, paauglys, kūno masės indeksas, kūno vaizdas, pasitenkinimas kūnu.

Pastaruoju metu Lietuvoje patyčios vis dažniau tampa tyrimo objektu. 2006-ųjų metų tarptautinio tyrimo duomenimis, Lietuva yra viena iš labiausiai su patyčių problema susiduriančių Europos šalių. Net 26 proc. mergaičių ir 27 proc. berniukų teigia patiriantys patyčias. 16 proc. mergaičių ir 30 proc. berniukų teigia, kad jie tyčiojasi iš kitų vaikų (Damijonaitis, 2009).

Pasaulinė sveikatos organizacija patyčias apibrėžia kaip pasikartojantį emociškai ar fiziškai agresyvių elgesį, nukreiptą į tam tikrą asmenį ar asmenis. Lietuvių kalboje

tikslaus termino, apibūdinančio patyčias, nėra, tačiau galima rasti įvairių žodžių, skirtų šiam reiškiniiui įvardyti: priekabavimas, priekabės, užgauliojimas, ujimas, kabinėjimasis, skriaudimas, pažeminimas, erzinimas, tačiau dažniausiai vartojami terminai – patyčios ir priekabiavimas (Pūras ir kt., 2005).

Galima skirti esmines patyčių savybes: patyčios apima tyčinius veiksmus ir tai dažniausiai yra besikartojantis elgesys, o patyčių subjektas (žmogus, iš kurio tyčiojasi) paprastai yra fiziologiškai ar psichologiškai

silpnėsnis už besityčiojantįjį (Olweus, 1991). Užsienio mokslininkai patyčias apibūdina kaip pasikartojantį agresyvų elgesį, nukreiptą į kitą asmenį, kurio metu auka negali apsiginti dėl vienos ar keleto priežasčių (pvz., fiziškai silpnėsnis, žemesnis ir pan.) (Smith and Brain, 2000). Patyčios gali būti verbalinės (prasivardžiavimas), fizinės (spardymas) ir netiesioginės (dar vadinamos ryšių arba socialinėmis). Netiesioginės patyčios apibūdinamos kaip agresija pasitelkiant trečiuosius asmenis (pvz., gandų skleidimas, ignoravimas, apkaltos) (Fox and Farrow, 2009). Naujausi tyrimai išskiria ir elektronines patyčias. Ryškėja tendencija, kad vis daugiau mokyklinio amžiaus vaikų laisvalaikį leidžia prie kompiuterio ir taip sukuriama savotiškas sociumas virtualioje erdvėje, kuriame atsiranda lygiai tokių pačių problemų kaip ir realiame gyvenime (Olweus, 1991).

Su patyčiomis susidurti galima įvairiose vietose – darbovietėse, mokyklose, netgi daželiuose. Tyrimai rodo, kad net ikimokyklinio amžiaus vaikai jau linkę tyčiotis iš kitų vaikų dėl vienu ar kitu priežasčių. Tačiau labiausiai patyčios paplitusios tarp 11–15 metų mokinių (Berger, 2007). Kadangi patyčios dažniausiai pasitaiko tarp mokyklinio amžiaus vaikų, natūralu, kad jos labiausiai paplitusios ten, kur tokių vaikų daugiausia – mokyklose.

Patyčių prevencijos mokyklose kūrėjas D. Olweus (1991) skiria tris vaikų, dalyvaujančių patyčiose, grupes: skriaudėjus, aukas ir stebėtojus. Svarbu pabrėžti, kad šie vaidmenys nėra nuolatiniai, kitaip sakant, asmuo, vienoje situacijoje esantis skriaudėjas, kitoje gali tapti auka, ir atvirkščiai. Lygiai taip pat stebėtojai pagal aplinkybes gali tapti aukomis ar skriaudėjais, taip pat

galima ir ketvirtoji grupė – skriaudėjai-aukos (Bauer et al., 2007).

Skriaudėjas yra asmuo, kuris pats tyčiojasi ar smurtauja prieš kitus. Tyrimai rodo, kad daugumai skriaudėjų būdingos tam tikros savybės. Skriaudėjas turi ypač stiprų norą jaustis stipresnis nei kiti tiek fizine, tiek psichologine prasme. Neretai tokie vaikai nuo pat mažens jaučia malonumą matydami kitus kenčiant. Kita ne mažiau svarbi savybė – empatijos stoka. Empatiya – tai gebėjimas įsijausti į kito padėtį, emocinę būseną, tiesiogiai suprasti kito jausmus. Empatiijos stoka patyčių situacijose pasireiškia ne tik tuo, kad skriaudėjas nesupranta, ką jaučia jo auka, bet neretai atsiranda ir kaltinamasis elgesys, kitaip tariant, skriaudėjas kaltina auką už savo paties smurtinį elgesį („Jis pats to nusipelnė“). Dažnesni atvejai, kai skriaudėjai yra socialiai atskirti asmenys, neturintys daug draugų, prastai besimokantys, niekuo nesidomintys, vartojantys alkoholį arba rūkantys, laužantys taisykles ir pan., tačiau D. Olweus pabrėžia, kad ne visada vaikai, kurie tyčiojasi iš kitų, turi elgesio problemų ir yra linkę laužyti taisykles ar blogai mokytis. Kai kurie skriaudėjai turi puikiai išvystytus socialinius įgūdžius, gerai sutaria su mokytojais ir kitais suaugusiais, taip pat yra vieni iš pažangiausių mokinių (Olweus, 1991).

Patyčių auka yra žmogus, iš kurio tyčiojamas. Paprastai patyčių aukomis tampa psichologiškai ar fiziškai silpnėsnis žmogus arba tie, kurie išsiskiria netradiciniu elgesiu, vertybėmis, auklėjimu ar išvaizda, yra kitos rasės, tautybės, socialinio statuso ar tikėjimo. Mokslininkai, tiriantys patyčias, išskiria psichologines savybes, kurios būdingos daugumai aukų: nesugebėjimas prisitaikyti prie aplinkos, polinkis į asocia-

lumą, drovumas, užsisklendimas, naujovių baimė, polinkis į depresiją, pesimizmą ir nepasitikėjimas savimi (Bauer et al., 2007; Fox and Farrow, 2009).

Skriaudėjai-aukos – tai tokie asmenys, kurie tyčiojasi patys ir iš kurių tyčiojamasi. Literatūroje ši patyčių dalyvių grupė dar gali būti vadinama agresyviomis aukomis. D. Olweus teigia, kad apie 10–20 proc. visų patyčių aukų patenka būtent į šią grupę. Tokie paaugliai pirmiausia tyčiojasi iš kitų, bet savo agresyviu elgesiu išprovokuoja kitus ir taip patys tampa patyčių aukomis. Tokie dalyviai turi tiek aukai, tiek skriaudėjui būdingų savybių, pavyzdžiui, blogas savęs vertinimas, depresyvumas, hiperaktyvumas, perdėtas noras dominuoti ir antisocialinis elgesys. Tokie paaugliai į puolimą reaguoja pikta ir agresyviai, sunkiai tramdo pyktį ir užmezga socialinius santykius. Manoma, kad jie turi daugiausia problemų (Olweus, 1991).

Galiausiai D. Olweus išskiria stebėtojus arba žmones, kurie netiesiogiai dalyvauja patyčių procese. Tiek skriaudėjas gali keistis vaidmenimis su auka, tiek stebėtojai, susidarius tam tikroms aplinkybėms, gali tapti aukomis ar skriaudėjais. Stebėtojai patys netiesiogiai gali patirti aukai būdingų patyčių pasekmių, tačiau jie taip pat gali sustiprinti skriaudėjo tyčiojimosi padarinius aukai. Yra įrodyta, kad bet koks nemalonus elgesys, kai jis yra viešas, daug labiau psichologiškai paveikia žmones, nei toks pats elgesys esant dviese su skriaudėju.

Viena iš labiausiai paplitusių patyčių rūšių yra patyčios dėl išvaizdos. Paaugliams išvaizda yra vienas svarbiausių kriterijų vertinant tiek save, tiek kitus vaikus, todėl atitikti grožio standartus jiems labai svarbu.

Pastaruoju metu psichologus su kūno vaizdu susijusios problemos domina iš-

skirtinai. Pasak T. F. Cash ir J. I. Hrabosky (2004), kūno vaizdas – tai savo kūno suvokimas, požiūris į savo kūną ir su juo bei jo išvaizda susijusi patirtis. Kūno vaizdas apima kūno suvokimo tikslumą ir pasitenkinimo arba nepasitenkinimo juo laipsnį. Kitaip tariant, kūno vaizdas psichologijoje suprantamas ne tik tiesiogiai, t. y. kaip žmogus mato save veidrodyje, bet ir ką jis jaučia matydamas save bei kaip jaučiasi turėdamas tokį kūną, todėl savo kūno suvokimas gali visiškai skirtis nuo to, kaip žmogų suvokia aplinkiniai. Nors kūno vaizdas formuojasi nuo pat vaikystės, paauglystėje pasiekiamas kritinis laikotarpis, kai kūno vaizdas labiausiai pažeidžiamas ir yra didžiausia tikimybė, kad bus suformuotas iš naujo (Croll, 2005).

Van den Berg ir bendraautoriai (2007) išskiria aštuonis komponentus, nulemiančius savo kūno vertinimą: pasitikėjimas savimi, polinkis į depresiją, valgymo įpročiai šeimoje, draugų valgymo įpročiai, televizija, žurnalai, patiriamos ar patirtos patyčios dėl svorio ir kūno masės indeksas. Visi šie komponentai gali turėti įtakos ne tik pasitenkinimui kūnu, bet ir koreliuoti tarpusavyje.

Patyčių dėl atsvario tema pastaruoju metu yra labai plačiai tiriama. Daugelis tyrimų rodo, kad turintys atsvario įvairaus amžiaus žmonės yra diskriminuojami ir užgauliojami įvairiausiose gyvenimo situacijose – savo artimųjų ir draugų rate, mokyklose, universitetuose, darbo aplinkoje bei aptarnavimo ir kitų paslaugų sferose. P. Cramer ir T. Steinwert (1998) tyrė vaikus, norėdami išsiaiškinti, kaip anksti prasideda patyčios dėl per didelio svorio ir kaip jos paveikia vaikus. Jie taip pat norėjo pažiūrėti, ar per mažo svorio vaikai taip pat yra patyčių aukos. Šis ir keletas kitų tyrimų rodo, kad 3–12 metų

vaikai savo tikrojo svorio nesieja su pasitikėjimu savimi. Tačiau jų suvokiamas svoris arba manymas, kad jie turi atsvario (kitai tariant, jų kūno vaizdas) stipriai veikia jų pasitikėjimą savimi ir pasitenkinimą savo kūnu. Suvokiamas svoris arba manymas, kad turi atsvario, atsiranda dėl negatyvių komentarų apie jų svorį, kurių dažniausiai susilaukiama iš tėvų, draugų ir mokytojų mokykloje. L. C. Fox ir C. V. Farrow (2009) tyrė 11–14 metų vaikus. Tyrimų metu buvo surinkti duomenys apie jų svorį ir trijų tipų patyčių – verbalinių, fizinių ir socialinių – patirtį. Taip pat papildomai buvo matuojama vaikų savivertė, pasitikėjimas savo išvaizda ir pasitenkinimas kūnu. Rezultatai parodė, kad per didelio svorio ir nutukę vaikai dažniau patiria verbalines ir fizines patyčias, bet ne socialines. Kitaip sakant, didesnio svorio vaikai dažnai pravardžiuojami, užgauliojami, stumdomi, gadinami ar atimami jų daiktai ir pan.

Patiriantis bet kokias patyčias paauglys yra linkęs save vertinti kur kas prasčiau nei patyčių nepatiriantis, taigi jis gali prasčiau vertinti ir savo kūną. Berniukai, kuriuos fiziškai užgaulioja kiti vaikai, yra linkę manyti, kad jie yra nepakankamai stiprūs ar sportiški, dėl to negali apsiginti nuo patyčių. Ignoruojamos ar užgauliojamos mergaitės, manydamos, kad išvaizda yra svarbiausias kitų palankumą lemiantis veiksnys, taip pat savo išvaizdą vertina neigiamai. Paaugliui išvaizda yra ypač svarbi, todėl bet koks nepritapimas prie kitų iškart skatina nuvertinti savo išvaizdą. Nekyla klausimų, ar patyčių esama Lietuvos mokyklose, bet įdomu, kiek stipriai paveikiamas paauglių savo išvaizdos vertinimas esant patyčių aukomis, skriaudėjais ar tiesiog stebint, kaip tyčiojamosi iš kitų. Pagrindinis šio tyrimo

tikslas – paieškoti sąsajų tarp patiriamų patyčių, dalyvavimo jose, tiriamųjų lyties, kūno masės indekso ir savo išvaizdos vertinimo.

Tyrimo metodika

Tyrimo dalyviai. Tyrime dalyvavo 101 dviejų Vilniaus mokyklų 9-os klasės mokinys (48,5 proc. mergaičių ir 51,5 proc. berniukų). Atlikti tyrimą buvo gautas žodinis tėvų sutikimas tėvų susirinkimo metu. Beveik visų tiriamųjų amžius buvo 15 metų (2 berniukai ir 1 mergaitė – 16 metų), vienas tiriamasis savo amžiaus nenurodė.

Tyrimo procedūra. Tiriamųjų grupei buvo pateiktas klausimynas, kurį sudarė dvi dalys. Prieš pildant buvo pristatytas tyrimo tikslas, garantuotas anonimiškumas ir paaiškinta, kaip pildyti anketą. Visi tiriamieji klausimynus pildė pamokų ar pertraukų metu mokytojams leidus. Vidutinė tyrimo trukmė – 20 minučių.

Tyrimo metodikos. Tyrime, gavus autoriaus leidimą, buvo naudojamas Revizuotas D. Olweus patyčių klausimynas (Olweus, 1991). R. Povilaičio jis buvo išverstas į lietuvių kalbą ir adaptuotas Vilniaus universitete 2006 metais (Povilaitis, 2008). Klausimyną sudaro 39 klausimai apie patyčias – įvairias jų formas, dažnumą, vietas, kuriose vyksta patyčios, požiūrį į patyčių reiškinį ir aplinkinių reakcijas stebint ar dalyvaujant patyčiose. Klausimyno pradžioje buvo pateiktas patyčių apibrėžimas ir trumpai paaiškinta, koks elgesys gali ir turi būti traktuojamas kaip patyčios.

Remiantis D. Olweus (1991), patyčių dažnumas nustatomas iš mokinių atsakymų į du pagrindinius klausimus: „Jeigu į 4-ą klausimą „Kiek kartų iš tavęs tyčiojosi mokykloje per pastaruosius kelis mėnesius?“ jis atsako „2 ar 3 kartus per mėnesį“, „Maž-

daug kartą per savaitę“ ir „Keletą kartų per savaitę“, vaikas priskiriamas aukų grupei. Lygiai taip pat vaikas priskiriamas skriaudėjų grupei, jeigu į 24-ą klausimą „Kaip dažnai per pastaruosius kelis mėnesius tu dalyvavai patyčiose iš kito (-ų) mokinio (-ių)?“ atsako „2 ar 3 kartus per mėnesį“, „Maždaug kartą per savaitę“ ir „Keletą kartų per savaitę“. Vaikai, kurie į du šiuos klausimus atsako „Iš manęs nesityčiojo per pastaruosius kelis mėnesius“ arba „Aš nesityčiojau iš mokinio (-ių) per pastaruosius kelis mėnesius“ ir „Tik vieną ar du kartus“, negali būti priskiriami nei vienai minėtai grupei (pirmu atveju dėl to, kad patyčių išvis nėra, antru – kadangi jos pasitaikė vos vieną ar du kartus, negalima teigti, jog tai pasikartojantis reiškinys – viena iš esminių patyčių savybių). Galiausiai, vaikai, kurie atitiko aukų ir skriaudėjų kriterijus, buvo priskiriami atskirai skriaudėjų-aukų grupei.

Buvo apskaičiuotas minėtų dviejų klausimų grupių patikimumas (Cronbacho α): klausimų apie patiriamas patyčias grupės (4–12 klausimai) – 0,85, klausimų apie tyčiojimąsi grupės (24–32 klausimai) – 0,82. R. Povilaitis, savo disertacijoje naudojęs tą patį klausimą, gavo labai panašius patikimumo rodiklius, atitinkamai – 0,84 ir 0,80 (Povilaitis, 2008).

Taip pat buvo taikoma kūno vaizdo tyrimo metodika – Daugiamatis kūno ir „savojo Aš“ sąsajų klausimynas – Išvaizdos skalės (*The Multidimensional Body-Self Relations Questionnaire – Appearance Scales* (MBSRQ-AS). Tai daryti buvo gautas autorius leidimas, o į anglų kalbą išvertė A. Miškinytė (Miškinytė, 2011). Klausimyną sudaro 34 teiginiai, kurie matuoja „Aš vaizdo“ kūniškąjį komponentą arba kitaip sakant – požiūrį į savo kūną (Cash

and Hrabosky, 2004). Tiriamieji turėjo pasirinkti, kiek sutinka su kiekvienu pateiktu teiginiu vertindami nuo 1 iki 5. 34 teiginiai suskirstyti į 5 subskales:

- **Išvaizdos vertinimo** (savęs vertinimas kaip fiziškai patrauklaus arba nepatrauklaus ir pasitenkinimas arba nepasitenkinimas savo išvaizda) – kuo didesnis šios subskalės balas, tuo labiau asmuo yra patenkintas savo išvaizda. Priešingai – maži įverčiai rodo nepasitenkinimą savo išvaizda.
- **Orientacijos į išvaizdą** (susirūpinimas savo išvaizda) – kuo didesnis šios subskalės įvertis, tuo asmuo daugiau dėmesio skiria savo išvaizdai ir yra ja susirūpinęs. Maži įverčiai rodo, kad asmuo skiria mažiau dėmesio ir svarbos savo išvaizdai.
- **Susirūpinimo per dideliu kūno svoriu** (susirūpinimas dėl galimo savo svorio padidėjimo, dietų laikymasis, svorio pokyčių stebėjimas ir mitybos ribojimas) – kuo didesnis šios subskalės įvertis, tuo asmuo labiau susirūpinęs savo svoriu.
- **Savo kūno svorio vertinimas** (savo kūno svorio priskyrimas kategorijai nuo „esu pernelyg mažo svorio“ iki „esu pernelyg didelio svorio“). Didesnis šios subskalės įvertis rodo savo svorio vertinimą kaip didesnio.
- **Pasitenkinimas atskiromis kūno sritimis** (pasitenkinimo ir nepasitenkinimo laipsnis tam tikromis kūno sritimis) – didelis šios subskalės įvertis rodo, kad asmuo yra patenkintas savo kūno sritimis. Mažas įvertis rodo nepasitenkinimą.

Buvo suskaičiuoti kiekvienos subskalės vertinimo vidurkiai (nuo 1 iki 5). 1-oje lentelėje pateikiami šio klausimyno subskalių

1 lentelė. *Daugiamačio kūno ir „savojo Aš“ sąsajų klausimyno – Išvaizdos skalių – patikimumo analizės rezultatai*

Subskalė	Cronbacho α	Teiginių skaičius	Teiginių pavyzdžiai
Išvaizdos vertinimas	0,87	7	Esu patenkinta (-s) tokia savo išvaizda
Orientacija į išvaizdą	0,75	12	Aš naudoju labai mažai priežiūros produktų
Susirūpinimas per dideliu kūno svoriu	0,86	4	Aš jaučiu netgi mažus svorio pokyčius
Savo kūno svorio vertinimas	0,72	2	Aš manau, kad esu: pernelyg mažo kūno svorio
Pasitenkinimas atskiromis kūno dalimis	0,74	9	Esu patenkinta (-s) plaukais (spalva, storiu, tankumu)

patikimumai. Bendras patikimumas yra pakankamas (Cronbacho $\alpha = 0,72$). Atskirų klausimyno subskalių patikimumai svyruoja nuo 0,72 iki 0,87. Palyginimui – A. Miškinytės duomenimis, bendras patikimumas yra 0,77, o atskirų subskalių svyruoja nuo 0,75 iki 0,85 (Miškinytė, 2011).

Taip pat buvo įtraukti klausimai apie ūgį ir svorį kūno masės indeksui (KMI) skaičiuoti pagal formulę $KMI = \text{kūno masė (kg)} / \text{ūgis (m}^2\text{)}$.

Duomenų apdorojimas. Duomenys buvo apdorojami naudojantis statistine programa SPSS v. 17. 0. Atsižvelgiant į skirstinių normalumą ir kintamųjų matavimo skales, buvo taikyti šie statistiniai metodai: aprašomoji statistika, Manno ir Whitney bei Kruskalo ir Walliso kriterijai, chi kvadrato testas, dažnių lentelės ir Spearmano koreliacija. Statistinei analizei pasirinktas reikšmingumo lygmuo $p \leq 0,05$.

Tyrimo rezultatai

Kaip minėta, visi tiriamieji buvo suskirstyti į keturias grupes atsižvelgiant į tai, kiek dalyvavo patyčiose ar išvis nedalyvavo – aukos, skriaudėjai, skriaudėjai-aukos ir nedalyvaujantys (stebėtojai). Iš tyrime dalyvavusio 101 mokinio nedalyvaujantys

patyčiose yra 52 mokiniai (51,5 proc.), aukos – 17 mokinių (16,8 proc.), skriaudėjai – 22 (21,8 proc.) mokiniai, o skriaudėjai-aukos – 10 mokinių (9,9 proc.).

Patikrinome, ar mergaitės ir berniukai patyčiose dalyvauja vienodai. Paaikškėjo, kad gana vienodai pasiskirstė nedalyvaujančių patyčiose vaikų skaičius tarp lyčių (mergaitės sudaro 55,8 proc., berniukai – 44,5 proc.). Tarp aukų mergaičių gerokai daugiau – net 22,4 proc., o berniukų – tik 11,5 proc. Dar didesnis skirtumas buvo aptiktas tarp skriaudėjų – besityčiojančių iš kitų vaikų berniukų yra 32,7 proc., mergaičių – 10,2 proc. Galiausiai nustatėme nedidelį skirtumą tarp mergaičių ir berniukų, patekusių į skriaudėjų-aukų grupę, – mergaitės sudaro 8,2 proc., berniukai – 11,5 proc. Kad įsitikintume, jog šie skirtumai statistiškai reikšmingi, atlikome chi kvadrato testą, tačiau nė vienoje grupėje neradome statistiškai reikšmingo skirtumo.

2-oje lentelėje pateikiami visų tiriamųjų bei atskirai mergaičių ir berniukų požiūrio į savo kūną subskalių vidurkiai. Matome, kad tiriamųjų bendras pasitenkinimas kūnu yra vidutinis (galimos reikšmės nuo 1 iki 5), išskyrus susirūpinimą per dideliu kūno svoriu ir savo kūno svorio vertinimą, taip

2 lentelė. *Tiriamųjų požiūrio į savo kūną vidurkiai*

Požiūrio į savo kūną komponentai	Visi tiriamieji (N = 101)	Mergaitės (N = 49)	Berniukai (N = 52)	p reikšmė*
Išvaizdos vertinimas	3,46	3,44	3,49	0,21
Orientacija į išvaizdą	3,50	3,79	3,22	0,00
Susirūpinimas per dideliu kūno svoriu	2,20	2,51	1,90	0,00
Savo kūno svorio vertinimas	2,88	3,12	2,65	0,01
Pasitenkinimas atskiramis kūno sritimis	3,47	3,40	3,55	0,26

* – p reikšmė pagal Manno ir Whitney kriterijų.

pat kad statistiškai reikšmingai skiriasi berniukų ir mergaičių orientacija į išvaizdą. Mergaitės skiria daugiau dėmesio ir svarbos savo išvaizdai nei berniukai. Taip pat mergaitės labiau susirūpinusios per dideliu savo kūno svoriu nei berniukai. Berniukai kur kas dažniau mano, kad jų kūno svoris per mažas. O štai mergaitės dažniau savo kūno svorį vertina kaip per didelį.

Buvo apskaičiuotas visų tiriamųjų kūno masės indeksas – 19,6 (remiantis literatūra, normalus kūno masės indeksas yra nuo 18,5 iki 24,9). Mergaičių kūno masės indeksas

šiek tiek didesnis už vidurkį – 20,5, o berniukų šiek tiek mažesnis – 18,7. Toliau tikrinome ryšius tarp kūno masės indekso ir požiūrio į savo kūną. 3-ioje lentelėje pateikiami berniukų ir mergaičių kūno masės indekso ir požiūrio į savo kūną Spearmano koreliacijos koeficientai.

Matome, kad berniukų kūno masės indeksas statistiškai reikšmingai koreliuoja su susirūpinimu dėl per didelio kūno svorio. Kuo didesnis kūno masės indeksas, tuo berniukai labiau linkę stebėti svorio pokyčius, riboti mitybą ir vengti svorio padidėjimo. Taip

3 lentelė. *Berniukų ir mergaičių kūno masės indekso ir požiūrio į savo kūną ryšiai*

Požiūrio į savo kūną komponentai	Berniukai (n = 52)		Mergaitės (n = 49)	
	r_s	p	r_s	p
Išvaizdos vertinimas	-0,11	0,47	0,29	0,04
Orientacija į išvaizdą	0,16	0,30	0,08	0,56
Susirūpinimas per dideliu kūno svoriu	0,40	0,00	0,43	0,00
Savo kūno svorio vertinimas	0,82	0,00	0,68	0,00
Pasitenkinimas atskiramis kūno sritimis	-0,12	0,45	0,37	0,00

pat statistiškai reikšminga stipri koreliacija aptikta tarp kūno masės indekso ir savo kūno svorio vertinimo. Kuo didesnis kūno masės indeksas, tuo dažniau berniukai teigė, jog mano, kad jų svoris per didelis ir kiti jų kūną taip pat vertina kaip per didelio svorio.

Mergaičių imtyje statistiškai reikšmingų ryšių yra daugiau. Tos mergaitės, kurių kūno masės indeksas didesnis, save vertina prasčiau, nors koreliacija nėra labai stipri. Didesnio kūno masės indekso mergaitės yra labiau susirūpinusios per dideliu kūno svoriu, savo kūną vertina kaip pernelyg didelio svorio ir yra mažiau patenkintos atskiromis savo kūno sritimis.

Minėta, jog skaičiavome, ar patyčių patyrimas priklauso nuo kūno masės indekso. Rezultatai parodė, kad nedalyvaujančių patyčiose, skriaudėjų ir skriaudėjų-aukų vidutinis kūno masės indeksas beveik nesiskiria, o patyčias patiriančių mokinių vidutinis kūno masės indeksas yra didesnis – 21,4, ir šis skirtumas statistiškai reikšmingas (Kruskalo ir Walliso testo p reikšmė = 0,01).

4-oje lentelėje pateikiami visų keturių grupių požiūrio į savo kūną subskalių vidurkiai. Matome, kad patyčių aukos blogiausiai vertina savo išvaizdą, o nedalyvaujantys patyčiose – geriausiai, ir šis skirtumas statistiškai reikšmingas. Skriaudėjai ir skriaudėjos

4 lentelė. *Dalyvavimas patyčiose ir požiūris į savo kūną*

Požiūrio į savo kūną komponentai	Nedalyvaujantys	Aukos	Skriaudėjai	Skriaudėjai-aukos	p*
Išvaizdos vertinimas	3,76	2,95	3,30	3,20	0,01
Orientacija į išvaizdą	3,48	3,99	3,18	3,49	0,04
Susirūpinimas per dideliu kūno svoriu	1,97	2,78	2,34	2,13	0,12
Savo kūno svorio vertinimas	2,90	3,23	2,61	2,60	0,10
Pasitenkinimas atskiromis kūno sritimis	3,62	3,29	3,50	2,97	0,24

* – p reikšmė pagal Kruskalo ir Walliso kriterijų.

5 lentelė. *Mergaičių dalyvavimas patyčiose ir požiūris į savo kūną*

Požiūrio į savo kūną komponentai	Nedalyvaujančios	Aukos	Skriaudėjos	Skriaudėjos-aukos	p*
Išvaizdos vertinimas	3,76	2,80	3,29	3,10	0,03
Orientacija į išvaizdą	3,68	4,13	3,37	4,16	0,03
Susirūpinimas per dideliu kūno svoriu	2,07	3,10	3,30	3,06	0,01
Savo kūno svorio vertinimas	2,86	3,36	3,90	3,38	0,01
Pasitenkinimas atskiromis kūno sritimis	3,62	3,19	2,93	2,94	0,15

* Pagal Kruskalo ir Walliso kriterijų.

6 lentelė. *Berniukų dalyvavimas patyčiose ir požiūris į savo kūną*

Požiūrio į savo kūną komponentai	Nedalyvaujantys	Aukos	Skriaudėjai	Skriaudėjai- aukos	p reikšmė*
Išvaizdos vertinimas	3,75	3,21	3,30	3,26	0,24
Orientacija į išvaizdą	3,22	3,73	3,13	3,04	0,20
Susirūpinimas per dideliu kūno svoriu	1,82	2,17	2,06	1,50	0,40
Savo kūno svorio vertinimas	3,02	3,00	2,24	2,08	0,01
Pasitenkinimas atskiro- mis kūno sritimis	3,63	3,46	3,68	2,98	0,30

* Pagal Kruskalo ir Walliso kriterijų.

dėjai-aukos savo išvaizdą vertina panašiai. Aukos taip pat yra labiausiai orientuotos į savo išvaizdą iš visų keturių tiriamųjų grupių. Mažiausiai orientuoti į savo išvaizdą yra skriaudėjai. Šie skirtumai taip pat statistiškai reikšmingi.

Apskaičiavome, kaip skiriasi mergaičių požiūris į savo kūną pagal tai, kuriai patyčių grupei jos priklauso. 5-oje lentelėje pateikiami gauti rezultatai.

Matome, kad savo išvaizdą geriausiai vertina nedalyvaujančios patyčiose mergaitės, blogiausiai – patyčių aukos. Labiausiai į išvaizdą orientuotos mergaitės, kurios patiria patyčias ir tyčiojasi pačios, vos šiek tiek mažiau orientuotos į išvaizdą mergaitės, kurios tik patiria patyčias. Mažiausiai į išvaizdą orientuotos mergaitės, kurios nedalyvauja patyčiose. Jos taip pat yra mažiausiai susirūpinusios savo kūno svoriu ir mano, kad yra šiek tiek per mažo svorio. O mergaitės, kurios tyčiojasi iš kitų vaikų, yra labiausiai susirūpinusios savo svoriu ir savo kūną vertina kaip šiek tiek per didelio svorio. Tarp pasitenkinimo atskiro-
mis kūno sritimis skirtumų rasti nepavyko.

Lygiai taip pat patikrinome, kaip skiriasi berniukų požiūris į savo kūną pagal

tai, kuriai patyčių grupei jie priskiriami (6-a lentelė). Matome, kad visų grupių berniukai pasiskirstė labai panašiai. Skiriasi tik jų kūno vertinimai – skriaudėjai ir skriaudėjai-aukos mano, kad yra pernelyg mažo svorio, o nedalyvaujantys patyčiose ir patyčių aukos labiau linkę manyti, kad yra normalaus svorio.

Rezultatų aptarimas

Mūsų tyrimas parodė, kad patyčios gana smarkiai paplitusios. 16,8 proc. tiriamųjų teigė, kad patiria patyčias 2–3 kartus per mėnesį ir dažniau. 21,8 proc. tiriamųjų tyčiojasi iš kitų vaikų, o 9,9 proc. priklauso skriaudėjų-aukų grupei. R. Povilaitis taip pat gavo panašius rezultatus – 32 proc. vaikų yra patyčių aukos ir 13,8 proc. – besityčiojantys iš kitų vaikų (Povilaitis, 2008). Įvairiose pasaulio šalyse patyčių paplitimas labai skiriasi, o Lietuva pagal vaikų patiriančių patyčias ir besityčiojančių iš kitų, skaičių yra viena pirmaujančių Europoje. Tarptautinio tyrimo duomenimis, Lietuvoje patyčias patiria 27 proc. mokinių, iš jų – 27 proc. berniukų ir 26 proc. mergaičių. Tyčiojasi iš kitų 30 proc. berniukų ir 16 proc. mergaičių (Damijonaitis, 2009).

Mūsų tyrimas parodė, kad patyčias patiria 22,4 proc. mergaičių ir tik 11,5 proc. berniukų, o tyčiojasi iš kitų 32,7 proc. berniukų ir 10,2 proc. mergaičių. Palyginimui, Latvijoje ir Estijoje patyčias patiria apie 22 proc. mokinių, Rusijoje – 16 proc., Vokietijoje – 14 proc., Švedijoje – tik apie 4 proc. (Damijonaitis, 2009). Kodėl Lietuva taip labai išsiskiria, galima aiškinti įvairiai. Bene svarbiausia priežastis yra ta, kad patyčių prevencijos programos Lietuvoje pradėtos diegti tik 2009 metais, kitose Europos šalyse, pirmiausia Norvegijoje, kurioje ir buvo sukurta Olweus patyčių prevencijos programa, šią problemą buvo pradėta spręsti kur kas seniau – pirmąją sisteminę intervencinę programą D. Olweus sukonstravo 1980-aisiais. Taip pat Lietuvoje trūksta tyrimų, susijusių su smurto ir agresijos toleravimu.

Paaikškėjo, kad berniukai, kurių kūno masės indeksas didesnis, mano, kad jų svoris per didelis ir yra labiau orientuoti į svorį mažinantį elgesį. Mergaitės, kurių kūno masės indeksas didesnis, yra šiek tiek labiau nepatenkintos savo išvaizda apskritai, mano, kad jų svoris per didelis, rūpinasi juo ir yra truputį mažiau patenkintos atskiromis kūno sritimis. Tokie rezultatai patvirtina ir anksčiau kitų tyrėjų gautus rezultatus, kad abiejų lyčių paaugliai linkę vertinti savo kūną prasčiau, jeigu jų kūno masės indeksas didesnis (Carr and Freidman, 2005).

Lyginome tiriamųjų požiūrį į savo kūną pagal lytį. Kaip minėta, buvo lyginami penki skirtingi požiūrio į savo kūną komponentai. Rezultatai parodė, kad nėra skirtumo tarp mergaičių ir berniukų vertinant savo išvaizdą apskritai. Abiejų lyčių tiriamieji buvo šiek tiek labiau nei vidutiniškai patenkinti savo kūnu. O mergaitės buvo labiau orientuotos į

savo išvaizdą nei berniukai, skyrėsi jų savo kūno svorio vertinimas ir susirūpinimas per dideliu svoriu. Orientacija į išvaizdą gali būti apibūdinama kaip rūpinimasis savo išvaizda ir ypatingo dėmesio jai skyrimas (Cash and Sarwer, 2008). Mergaitės nuo pat mažens mokomos labiau rūpintis savimi nei berniukai, o paauglystės laikotarpiu, kai savęs vertinimas pagal išvaizdą yra labai svarbus, mergaitės tam skiria ypač daug dėmesio. Šiandien žiniasklaidoje pateikiama labai daug informacijos, teigiančios, kad moteris privalo būti graži ir liekna. Manoma, kad paauglės yra mažiausiai atsparios aplinkos įtakai, dažniausiai skaito žurnalus ir žiūri televizorių, todėl noras pritapti prie moterų idealų joms būdingas kur kas labiau nei suaugusioms moterims (Durkin and Paxton, 2002). Tyrimai rodo, kad paauglės merginos fizinę išvaizdą laiko vienu svarbiausių veiksnių, lemiančių moters laimę bei sėkmę. Kitaip sakant, jos save vertina tik vienu aspektu – išvaizdos, o visi kiti savęs vertinimo komponentai, kaip antai socialiniai įgūdžiai ar mokymosi gabumai, joms atrodo kur kas mažiau svarbūs (Klein et al., 1993). Nepaisant amžiaus, tiek jaunos mergaitės, tiek suaugusios moterys skiria kur kas daugiau laiko ir pinigų gražinimuisi nei berniukai ar vyrai. Tai aiškinti galima tuo, kad šiandien yra didžiulis sociokultūrinis spaudimas būti gražiam. Nors tai gali būti taikoma abiem lytims, moterys su tuo susiduria kur kas dažniau ir joms spaudimas būti gražioms visuomenėje yra kur kas didesnis (Durkin and Paxton, 2002).

Panašiai galima aiškinti ir skirtumus tarp savo kūno svorio vertinimo ir susirūpinimo per dideliu svoriu. Mergaitės savo kūno svorį vertino kaip šiek tiek didesnę nei normalų, o berniukai – kaip šiek tiek mažesnę

nei normalų. Tokie rezultatai atitinka kitų tyrėjų gautus rezultatus. A. Mastauskienė (2008) tyrė jaunuolių pasitenkinimą savo kūnu ir įrodė, kad paaugliai vaikinai yra labiau patenkinti savo kūno svoriu nei paauglės merginos. Taip pat ji įrodė, kad merginos kur kas dažniau laikosi dietų ir mato iškreiptą savo kūno vaizdą – mano, kad yra storesnės nei yra iš tikrųjų. O vaikinai, kurie vis dėlto yra nepatenkinti savo kūno svoriu, dažniau yra nepatenkinti dėl to, kad jų kūno masės indeksas per mažas ir jie norėtų turėti daugiau raumenų. Šioje vietoje svarbu paminėti, kad A. Mastauskienė tyrė šiek tiek vyresnius vaikus, tačiau galime daryti prielaidą, kad panaši tendencija būdinga daugumai mokyklinio amžiaus vaikų. R. Jankauskienės ir K. Kardelio (2002) paauglių mergaičių tyrimas parodė, kad 56 proc. jų mano, jog yra per didelio svorio. 58,5 proc. normalaus kūno masės indekso mergaičių mano, kad jų svoris per didelis. Palyginimui, kitų šalių tyrimai rodo, kad 47–49 proc. normalaus kūno masės indekso merginų laikosi dietų (Powel and Hendricks, 1999). Labiausiai paplitęs aiškinimas, kodėl net jaunos normalaus svorio mergaitės pradeda laikytis dietos, yra socialinis spaudimas būti gražiai. Tačiau ne mažiau svarbus ir lytinis brendimas bei kintantis kūnas. R. Jankauskienė ir K. Kardelis (2002) tyrė, dėl kokių priežasčių paauglės mergaitės pradeda laikytis dietos. Rezultatai parodė, kad mergaitės buvo nepatenkintos savo išvaizda, tačiau neturėjo išreikšto noro būti panašios į žurnalų nuotraukose matomus modelius ar populiarias moteris. Dažniausios dietos laikymosi priežastys buvo draugų spaudimas, noras išbandyti kažką nauja, noras keistis ar patikti vaikiniui. Tyrėjai priėjo prie išvados, kad dietų

laikymasis tokiaame amžiuje gali būti labiau susijęs su nepasitenkinimu besikeičiančiu kūnu, o ne socialiniu spaudimu (Jankauskienė ir Kardelis, 2002).

Kyla klausimas, kodėl tiek mergaitės, tiek berniukai yra gana patenkinti bendra savo išvaizda ir atskiromis kūno sritimis. Tai aiškinti galima klausimyno specifika. Vertinant bendrą išvaizdą, klausimai nebuvo orientuoti tik į kūną ar svorį, o greičiau į bendrą vaizdą (drabužius, bendrą patrauklumą ir pan.). Vertinant atskiras kūno sritis, buvo įtraukiamas ir veido bei plaukų, ūgio ir visos išvaizdos vertinimas. O štai vertinant kūno svorį buvo klausama tiesiogiai, neatsižvelgiant į atskiras kūno dalis ar kitus išvaizdos aspektus. Gali būti, kad dėl to, vertindami vien tik svorį, tiriamieji buvo kur kas kategoriškesni. Kitaip sakant, gali būti, kad daugelis mano esą šiek tiek per mažo ar per didelio svorio, tačiau pakankamai patenkinti savo veido bruožais, plaukais ar tam tikromis kūno sritimis ir bendras pasitenkinimas išvaizda dėl to yra didesnis.

Apskaičiavus skirtingai patyčiose dalyvaujančių mokinių kūno masės indeksus paaiškėjo, kad aukų kūno masės indeksas didžiausias. Taigi vaikai, iš kurių tyčiojama, yra šiek tiek didesnio svorio nei nedalyvaujantys patyčiose ar tie, kurie tyčiojasi patys. Tokie rezultatai patvirtina kitų tyrėjų rezultatus – iš didesnio svorio vaikų bendraamžiai tyčiojasi dažniau nei iš normalaus ar mažo svorio vaikų (Guo et al., 2010).

Svarbiausia šio tyrimo užduotis buvo pažiūrėti, ar yra ryšių tarp požiūrio į savo išvaizdą ir dalyvavimo patyčiose. Rezultatai patvirtino kitų tyrėjų rezultatus – prasčiausiai savo išvaizdą vertina mokiniai, kurie priklauso patyčių aukų grupei, o geriau-

siai – nedalyvaujantys patyčiose. Taip pat patyčių aukos yra labiausiai orientuotos į savo išvaizdą. Minėta, kad formuojantis neigiamam kūno vaizdui vienas iš labai svarbių komponentų yra patyčių patirtis. Neretai patyčios būna tiesiogiai susijusios su vaiko išvaizda ir svoriu. S. Tantleff-Dunn ir J. L. Gokee (2002) įrodė, kad pasitenkinimas kūnu yra visą gyvenimą besiformuojantis konstruktas, kuriam įtaką daro asmeniui svarbių aplinkinių nuomonė. Paauglystės laikotarpiu vaikams svarbiausi žmonės yra jų draugai ir bendraamžiai, todėl jų nuomonė apie išvaizdą tampa esminiu savęs vertinimo kriterijumi. Bendraamžių grįžtamasis ryšys apie jų išvaizdą formuoja jų pačių požiūrį į savo kūną, o neretai grįžtamasis ryšys būna neigiamas – patyčios ar erzinimas, todėl taip gali būti formuojamas ir neigiamas požiūris į savo išvaizdą. Dažniausiai patyčių dėl išvaizdos susilaukia vaikai, kurie turi atsvario, yra nutukę ar jų išvaizda kaip nors kitaip (plaukų, odos spalva, aprangos stilius ir pan.) išsiskiria iš bendraamžių, tačiau išsiskirianti išvaizda yra tik priežastis iš jų tyčiotis, o patyčių pobūdis gali būti įvairus. Mūsų tiriamųjų vidutinis kūno masės indeksas yra normalus, tačiau kalbant apie kūno vaizdą yra svarbus ne tiek realus svoris, kiek subjektyvus savo kūno svorio suvokimas, kuris priklauso nuo daugybės komponentų ir realus kūno svoris yra tik vienas iš jų. Jau minėta, kad, apžvelgiant kitus tyrimus, net 58,5 proc. tirtų paauglių merginų mano, kad jų svoris yra per didelis, nors jų kūno masės indeksas taip pat normalus (Jankauskienė ir Kardelis, 2002, p. 449–450).

Paauglys, kuris patiria patyčias, tampa kur kas jautresnis aplinkos vertinimams ir neretai jo savęs suvokimas tampa nebe

toks tikslus. Taip yra todėl, kad pagrindinis paauglio rūpestis yra pritapti prie bendraamžių. Bet koks neigiamas elgesys jo atžvilgiu veikia neigiamai ir rodo, kad jis negali pritapti prie savo socialinės aplinkos. Tačiau negalima teigti, kad patyčių patirtis yra nepasitenkinimo savo kūnu priežastis. Dauguma autorių pabrėžia, kad yra sąsajų tarp patyčių patirties ir nepasitenkinimo savo išvaizda, tačiau nevisiškai aišku, ar patyčių patirtis verčia save prasčiau vertinti, ar prastas savęs vertinimas padaro paauglį galima patyčių auka.

Mūsų tyrimas parodė, kad mergaitės aukos ne tik prasčiau vertina savo išvaizdą ir yra labiau į ją orientuotos, bet ir labiau susirūpinusios savo kūno svoriu, mano, kad jis per didelis. Svarbu paminėti, kad lygiai taip pat kaip ir aukos, mergaitės, kurios patenka į skriaudėjų-aukų grupę, irgi yra stipriai orientuotos į savo išvaizdą. O analizuodami tik berniukų imtį gavome, kad berniukai, kurie patiria patyčias, vertino savo išvaizdą panašiai kaip patyčiose nedalyvaujantys berniukai. Vienintelis statistiškai reikšmingas skirtumas aptiktas tarp savo kūno svorio vertinimo – skriaudėjų-aukos kur kas dažniau nei kitų patyčių grupių dalyviai mano, kad yra per mažo svorio. Tokie rezultatai patvirtina ir kitais tyrimais gautus rezultatus – patiriamų patyčių ir išvaizdos vertinimo ryšiai stipresni tarp mergaičių. A. Frisén ir bendraautorai (2009) atliko panašaus pobūdžio tyrimą ir nustatė, kad mergaitės, iš kurių tyčiojamosi, buvo labiau nepatenkintos savo išvaizda ir manė, kad kiti laiko jas negražiomis, o tiriant berniukų imtį tokių rezultatų negauta. L. C. Fox ir C. V. Farrow (2009) įrodė, kad patyčių patyrimas, emociniai sunkumai, nepasitenkinimas savo kūnu ir

valgymo sutrikimai koreliuoja tarpusavyje. Jie pabrėžė, kad patyčių patirtis gali sukelti emocinių sunkumų ir neigiamą savo kūno vertinimą, tačiau norint tuo įsitikinti, reikėtų atlikti išsamesnius testinius tyrimus, nes nėra aišku, ar patyčios nulemia blogą savo išvaizdos vertinimą, ar blogas išvaizdos vertinimas nulemia tam tikrą elgesį, dėl kurio paauglys gali tapti patyčių auka. Gali būti, kad bendraamžių elgesys su paaugliu priklauso nuo to, kaip jis elgiasi ar atrodo, o tas elgesys nulemia tolesnį paauglio požiūrį į save ar savo kūną. Kitaip tariant, tam tikri išvaizdos elementai gali būti priežastis, dėl kurios paauglys patirs patyčias, jeigu tie elementai neatitiks bendraamžių suvokiamų standartų. Tačiau visi autoriai sutinka, kad šie efektai kur kas stipriau pasireiškia mergaitėms. Vienas iš galimų paaiškinimų, kodėl taip yra, siejamas su lytiniu brendimu. Mergaitės paauglystės metu priauga svorio ir neretai po kūną jis pasiskirsto netolygiai, taigi jos nutolsta nuo ypač liekno kūno idealo. Negana to, kad joms sunku susitaikyti su besikeičiančiu kūnu, patiriamos patyčios tik dar labiau sustiprina nepasitenkinimą. Būtent dėl to 13–15 metų mergaitės gali pradėti sirgti valgymo sutrikimais. Dar vienas svarbus aspektas yra tas, kad patyčių aukai būdingas kontrolės praradimo jausmas. Nuolat patirdamas patyčias vaikas pradeda jausti, kad negali kontroliuoti aplinkos, o tai sukelia bejėgiškumo jausmą (Olweus, 1991). Neretai panašus jausmas būdingas ir valgymo sutrikimais sergančioms mergaitėms. Kontrolės praradimo jausmas verčia manyti, kad vienintelis dalykas, kurį galima kontroliuoti, yra kūno svoris. Tai sąlygoja svorį reguliuojantį elgesį. Galima daryti prielaidą, kad mergaitės, kurios patiria patyčias, elgiasi panašiai.

Negalėdamos kontroliuoti nemalonios jų atžvilgiu aplinkos, jos pradeda kontroliuoti savo kūno išvaizdą, taip atgaudamos savo kontrolės jausmą ir bandydamos kelti pasitikėjimą savimi. Tą patį galima pritaikyti ir mergaitėms skriaudėjoms-aukoms. Jos ne tik kontroliuoja savo svorį, bet ir nukreipia savo pyktį į skriaudėją ar kitą asmenį. Paaugliai berniukai paprastai yra savimi nepatenkinti dėl pernelyg mažo kūno svorio, nes lytiškai bręsti jie pradeda šiek tiek vėliau. M. E. Eisenberg ir bendraautoriai (2006) lygino paauglių mergaičių ir paauglių berniukų nepasitenkinimą kūnu. Rezultatai parodė, jog mergaitės, kurios mano, kad yra per didelio svorio, savo išvaizdą vertina prastai. Toks pats efektas buvo aptiktas tarp berniukų, kurie mano, kad yra per mažo svorio. Mūsų tyrime berniukai, kurie linkę manyti, kad yra per mažo svorio, priklausė skriaudėjų-aukų grupei. Vienas iš galimų paaiškinimų, kodėl mūsų tyrime berniukai-aukos, vertindami savo kūną, nesiskyrė nuo patyčiose nedalyvaujančių berniukų, yra tas, kad tyrime dauguma berniukų priklausė skriaudėjų grupei, o aukų tarp jų buvo tik 11,5 proc. Yra tikimybė, kad esant didesnei imčiai, gautume kiek kitokius rezultatus.

Išvados

1. Apie 50 proc. tirtų mokinių vienokia ar kitokia forma yra patyčių dalyviai: 16,8 proc. mokinių reguliariai patiria patyčias, 21,8 proc. tyčiojasi iš kitų mokinių ir 9,9 proc. yra patyčių aukos bei tyčiojasi iš kitų. Tarp mergaičių aukų daugiau nei tarp berniukų – 22,4 proc. (tarp berniukų – 11,5 proc.). Tačiau besityčiojančių iš kitų vaikų daugiau berniukų – 32,7 proc. (mergaičių tik 10,2 proc.). Patyčių dalyvių pasiskirs-

tymas pagal lytį statistiškai reikšmingai nesiskiria.

2. Mergaitės teikia daugiau dėmesio ir didesnę svarbą savo išvaizdai nei berniukai ir jos labiau susirūpinusios per dideliu savo kūno svoriu. Berniukai kur kas dažniau mano, kad jų kūno svoris per mažas. O mergaitės dažniau savo kūno svorį vertina kaip per didelį.
3. Kuo didesnis berniukų kūno masės indeksas, tuo jie labiau linkę stebėti svorio pokyčius, riboti mitybą ir vengti svorio padidėjimo. Taip pat kuo didesnis berniukų kūno masės indeksas, tuo dažniau jie mano, kad jų svoris yra per didelis.
4. Mergaitės, kurių kūno masės indeksas

didesnis, save vertina prasčiau, yra labiau susirūpinusios per dideliu kūno svoriu, savo kūną vertina kaip pernelyg didelio svorio ir yra mažiau patenkintos atskiramis savo kūno sritimis.

5. Nedalyvaujančių patyčiose, skriaudėjų ir skriaudėjų-aukų vidutinis kūno masės indeksas beveik nesiskiria, o patyčias patiriančių mokinių vidutinis kūno masės indeksas yra didžiausias.
6. Patiriantys patyčias mokiniai blogiausiai vertina savo išvaizdą, o nedalyvaujantys patyčiose – geriausiai. Patyčių aukos taip pat yra labiausiai orientuotos į savo išvaizdą. Mažiausiai orientuoti į savo išvaizdą yra iš kitų besityčiojantys mokiniai.

LITERATŪRA

Bauer S. N., Lozano P., Rivara F. The effectiveness of the Olweus bullying prevention program in public middle schools: a controlled trial // *Journal of Adolescent Health*. 2007, vol. 40, p. 266–274.

Berger K. S. Update on bullying at school: Science forgotten? // *Development Review*. 2007, vol. 27, p. 90–126.

Carr D., Friedman M. A. Is obesity stigmatizing? Body weight, perceived discrimination, and psychological well-being in the United States // *Journal of Health and Social Behavior*. 2005, vol. 46, p. 244–259.

Cash T. F., Sarwer D. B. Body image: Interfacing medical and behavioural sciences // *Aesthetic Surgery Journal*. 2008, vol. 28, p. 357–358.

Cash T. F., Hrabosky J. I. Treatment of body image disturbances // *Handbook of Eating Disorders and Obesity* / Ed. by J. K. Thompson. 2004, p. 515–541.

Cramer P., Steinwert T. Thin is good, fat is bad: How early does it begin? // *Journal of Applied Developmental Psychology*. 1998, vol. 19, p. 429–451.

Croll J. Body image and adolescents // *Guidelines for Adolescent Nutrition Services* / Ed. by J. Stang and M. Stary. Minneapolis: University of Minnesota, 2005. P. 155–166.

Damijonaitis M. Patyčios Lietuvos mokyklose: problemos ir jų sprendimo būdai // *Švietimo problemos analizė*. 2009, Nr. 11 (39).

Durkin J., Paxton S. Predictors of vulnerability to reduced body image satisfaction and psychological wellbeing in response to exposure to idealized female media images in adolescent girls // *Journal of Psychosomatic Research*. 2002, vol. 53, p. 995.

Eisenberg M. E., Neumark-Sztainer D., Paxton S. J. Five-year change in body satisfaction among adolescents // *Journal of Psychosomatic Research*. 2006, vol. 61, p. 521–527.

Fox L. C., Farrow C. V. Global and physical self-esteem and body dissatisfaction as mediators of the relationship between weight status and being a victim of bullying // *Journal of Adolescence*. 2009, vol. 32, p. 1287–1301.

Frisén A., Lunde C., Hwang C. P. Peer victimization and its relationships with perceptions of body composition // *Educational Studies*. 2009, vol. 35, p. 337–348.

Guo Q. Z., Ma W. J., Nie S. P., Xu Y. J., Xu H. F., Zhang Y. R. Relationships between weight status and bullying victimization among school-aged adolescents in Guangdong Province of China // *Biomedical and Environmental Sciences*. 2010, vol. 23, p. 108–112.

Jankauskienė R., Kardelis K. Vienuoliktos klasės moksleivių (merginų) požiūris į savo kūną bei svorio kontrolę // *Medicina*. 2002, t. 38 (4), p. 444–451.

Klein J. D., Brown J. D., Childers K. W., Oliveri J., Porter C., Dykers C. Adolescents' risky behavior and mass media use // *Pediatrics*. 1993, vol. 92, p. 24–31.

Mastauskienė A. Jaunuolių maitinimosi ir kasdienio fizinio aktyvumo įpročių sąsajos su pasitenkinimu savo kūnu. Magistro darbas. Vytauto Didžiojo universitetas, 2008.

Miškinytė A. Požiūrio į savo kūną sąsajos su asmenybės savybėmis ir subjektyvia gyvenimo kokybe. Daktaro disertacija. Vilniaus universitetas, 2011.

Olweus D. Victimization among school children // *Advances in Psychology*. 1991, vol. 76, p. 45–102.

Povilaitis R. Mokinių dalyvavimo patyčiose ir psichosocialinio funkcionavimo sąsajos. Daktaro disertacija. Vilniaus universitetas, 2008.

Powel M. R., Hendricks B. Body schema, gender, and other correlates in nonclinical populations // *Genetic, Social and General Psychology Monographs*. 1999, vol. 125 (4), p. 333–380.

Pūras D., Petkevičius R., Žemaitienė N. ir kt. Vaikų ir jaunimo psichikos sveikata. Smurtas, prievarta šeimoje. Savižudybių prevencija // Nacionalinės sveikatos tarybos metinis pranešimas 2005. Vilnius: Baltijos kopija, p. 55–61.

Smith P. K., Brain P. Bullying in schools: Lessons from two decades of research // *Aggressive Behavior*. 2000, vol. 26, p. 1–9

Tantleff-Dunn S., Gokee J. L. Interpersonal influences on body image development // *Body image: A handbook of Theory, Research and Practice* / Ed. by T. F. Cash and T. Pruzinsky. New York: Guilford Press, 2002. P 108–116.

Van den Berg P., Paxton S. J., Keery H., Wall M., Guo J., Neumark-Sztainer D. Body dissatisfaction and body comparison with media images in males and females // *Body Image*. 2007, vol. 4 (3), p. 257–268.

BODY-IMAGE AND BULLYING EXPERIENCE IN ADOLESCENTS

Indrė Padarauskaitė, Albinas Bagdonas

S u m m a r y

Bullying is a very common behaviour among adolescents, which has an effect on a child's psychological well-being. Research has shown that there are many different ways how bullying may affect children, and usually the children that experience bullying report a lower self-esteem and body dissatisfaction. The purpose of this study was to find a relationship among bullying, gender, body mass index and self-image. The study involved 101 participants (age 15). All the participants were given a questionnaire containing two parts: one part consisted of questions about bullying experience, and appearance scales from Multidimensional Body-Self Relations Questionnaire were used in the second part. The results have shown that almost half of the participants are actively involved in bullying. Most of them have reported being bullies themselves. There were twice as many girls who were victims of bullying as compared with boys. The children that are victims of bullying have less friends than those who are not involved in bullying at all. Our findings have also shown how children perceive their

appearance. Girls place more importance than boys on how they look. Girls also reported dissatisfaction with their weight more often than boys did. We also found a link between the body mass index and appearance evaluation and between the body mass index and bullying. Those whose body mass index is higher are more inclined to watch their weight, diet or in any other way avoid weight gain. Those whose body mass index is higher also more often reported to be victims of bullying than those with a lower body mass index. A more detailed analysis has indicated that those who are victims of bullying more often feel unhappy about their physical appearance and are more oriented to their physical appearance than those who are not involved in bullying. The children that have less or no friends in their form also tend to feel less satisfied with their appearance. Those who are bullies themselves place least importance on how they look.

Key words: teenager, bullying, body mass index, body image, satisfaction with body.

Įteikta 2012-09-10